

ROMA YAZININDA EMZİRME: ANNE SÜTÜNÜN BEBEĞİN BEDENSEL VE ZİHİNSEL GELİŞİMİNE ETKİSİ

BREASTFEEDING IN ROMAN LITERATURE:
THE EFFECTS OF BREAST MILK ON THE PHYSICAL AND MENTAL DEVELOPMENT OF THE INFANT

Serap KALAYCIOĞULLARI

Arş. Gör. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
gurserap@hotmail.com

Öz

Roma yazınından günümüze kalan örnekler, anne sütünün bebeğin bedensel ve zihinsel gelişimi üzerinde önemli etkisi olduğuna dair ortak bir kanı olduğunu göstermektedir. Bundan ötürü, yeni doğan bebeğin, öz annesi tarafından emzirilmesi, eğer ancak sağlık yönünden bir engel varsa sütanneden yardım alınması ve böyle bir durumda sütannenin büyük titizlikle seçilmesi önerilmiştir. Buna karşın Roma'da sütannelerden yararlanma oranının özellikle varlıklı aileler arasında oldukça yaygın olduğu ve Cumhuriyet Dönemi'nin son yıllarından itibaren bunun zorunluluktan çok keyfi bir uygulama haline geldiği görülmektedir. Bu çalışmada, konuya ilişkin Latince edebi kaynaklar incelenerek, önce, anne sütünün bebeğin gelişimi üzerindeki etkisi tartışılacak, ardından Romalı varlıklı annelerin bu konudaki tutumları ve onlara yöneltilen eleştiriler ele alınacaktır. İzenen bu yöntemle, özellikle güzel konuşma, yani hitabet sanatıyla ilgilenen yazarların geliştirdiği ideal düşünce ile toplumdaki eğilim arasındaki zıtlık ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sonunda, Romalı varlıklı annelerin emzirme konusundaki tutumlarına ve onlara yönelik eleştirilere örnek teşkil etmesi bakımından Romalı yazar Aulus Gellius'un (yak. İS 123-170), Filozof Favorinus'un (yak. İS 80-160) Yunanca konuşmasını aktardığı Latince metnin Türkçe çevirisi yer almaktadır.

Abstract

Roman literary sources indicated that there was a consensus of opinion that breast milk had an important effect on the physical and mental development of the newborn. Hence it had been advised that infants should be nursed by their own mothers and a wet nurse should be hired only if the mother had a health problem and in that case the wet nurse should be chosen with a great diligence. But it is observed that the use of wet nurses was very common especially among the upper classes and it became a personal choice beginning from the last years of the Republic. In this study examining Latin literary sources about breastfeeding, first the effect of breast milk on the newborn will be investigated and then the attitude of wealthy families about this issue and the critiques directed towards them will be discussed. In this way the contrast between the ideal thought which was promoted especially by the authors concerned about oratory and the tendency of the society will be demonstrated. At the end of the study, on account of being an example of the attitude of wealthy Roman mothers about breastfeeding and the critiques directed towards them, the Turkish translation of the philosopher Favorinus' (c. AD 80-160) oration which was translated to Latin from Greek by the Roman author Aulus Gellius (c. AD 123-170) is presented as well.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 12 Haziran 2016
Kabul edildiği tarih: 31 Temmuz 2016
Yayınlanma tarihi: 12 Aralık 2016

Article Info

Date submitted: 12 June 2016
Date accepted: 31 July 2016
Date published: 12 December 2016

Anahtar sözcükler

Roma, Anne sütü, Emzirme, Sütanne, Favorinus

Keywords:

Rome, Mother's milk, Breastfeeding, Wet nurse, Favorinus

DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001493

Roma toplumunda, yeni doğan bir bebeğin (infans natus), anne sütü (lac matris) ile beslenmesi, bebeğin bedensel gelişimi kadar zihinsel ve kişisel gelişimi bakımından da önemli görülmüştür: Bebeğini kucağına alıp emziren (educator) anne, onu beslerken (educare) onun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamakta, konuşmalarıyla ona kendi değerlerini aşlamakta ve onunla arasındaki ilk sevgi bağını kurmaktadır. Filozof Favorinus, annenin göğsünü, bedeninin kutsal pınarı ve insan soyunun besleyicisi olarak tanımlamıştır (Gellius 12. 1. 8) ve çocuğunu kendi sütüyle besleyen kişinin, anneliğin kendisine verdiği tüm görevleri yerine getirmiş olduğunu savunmuştur (Gellius 12. 1. 5). Plinius (Maior) da (İS 23-79), anne sütünün tüm canlılar için en yararlı besin olduğunu aktarmıştır (28. 123).

Roma yazınından günümüze ulaşan kaynaklarda sıklıkla anne sütünün, bebeğin bedensel olarak gelişimindeki öneminin yanı sıra karakteristik özelliklerinin şekillenmesindeki etkisi de vurgulanmıştır. Bu özellikleri, düzgün konuşma ve kişilik gelişimi bakımından ikiye ayırabiliriz.

Konuşma (*sermo*) gelişimi bakımından, bebek ile anne sütü arasındaki ilişki özellikle hitabet yazarlarının ilgilendiği bir konu olmuştur: Annesinin sütü ile beslenerek büyüyen bebek ilk kez annesinin sesini, telaffuzunu duymaktadır. Dolayısıyla önce taklit ederek, daha sonra örnek alarak büyüyen bebek, öğrenmeye, ilk kez duyduğu ve ilk kez yakınlık kurduğu annesinin sesini, onun özellikle telkin amacıyla iyi niyet sözleri içeren ninnilerini, masallarını dinleyerek başlamaktadır. Quintilianus (yak. İS 35-100), insanoğlunun yaşamındaki bu ilk evrenin (*infantia*)¹ eğitim açısından önemini vurgulamıştır ve küçük yaşta (*infans*) dahi kişinin hatalı bir telaffuz duymaya alışmaması gerektiğini savunmuştur (1. 1. 4). Cicero (İÖ 106-43) ise, kişinin telaffuzunun ve kelime hazinesinin gelişmesinde, babasının, *paidagogosunun* ve “hatta” annesinin, onunla çocukluktan itibaren (*a puero*) nasıl konuştuğunun önemli olduğunu belirtmiştir; bebeklik döneminde annenin rolünün önemini ise, yaşamları kadar ölümleriyle de Roma tarihinde iz bırakan Gracchus Kardeşlerin (*Gracchi*), annelerinin koynu (sütü) kadar telaffuzundan da beslendiklerini (*in gremio educatos quam in sermone matris*) ifade ederek örneklemiştir (*Brutus* 211).² Tacitus’un, hitabet üzerine olan *Dialogus de Oratoribus* (İS 102) adlı yapıtında da, hatip Vipstanus Messalla, güzel konuşma (*elequentia*) bakımından Roma’nın geçmiş günleri ile kendi dönemini kıyaslarken dönemdeki bozulmayı bebeklerin anneleri tarafından emzirilmemelerine bağlamıştır ve eskiden iffetli bir anneden doğan her çocuğun (*filius, ex casta parente natus*), annesinin kucağında ve koynunda beslendiğini (*gremio ac sinu matris educabatur*) aktarmıştır (28). Soranus³ (İS 98-138) da, *Gynaecia* (*Jinekoloji*) adlı yapıtında, bebeğin ileride düzgün bir konuşma alışkanlığı edinmesi bakımından onu emziren kişinin telaffuzunun önemini vurgulamıştır (2. 19). Dolayısıyla, hem Quintilianus, hem Cicero, hem Tacitus, hem de Soranus annenin, bebeği emzirirken, kurduğu bu somut yakınlık sayesinde onun dil gelişimine de katkıda bulunduğunu düşünmüşlerdir.

Kişilik gelişimi konusunda (*in moribus inolescendis*) ise, filozof Favorinus, hem bebeği besleyen kadının karakterinin (*ingenium altricis*), hem de sütün yapısının (*natura lactis*) büyük önem taşıdığını; sütün, bebeğin, bedensel ve zihinsel olarak da

¹ Quintilianus’a göre (1. 1. 15-26), “*infantia*”, resmi eğitime başlanması için önerilen yedi yaşına kadar olan dönemdir (Dixon 105). Quintilianus, ilk öğretime hazırlık olarak geçen bu dönemin, olgunluk dönemi için bir kazanç olduğunu savunmuştur: “*Hoc per singulos prorogatum in summam proficit, et quantum in infantia praesumptum est temporis adulescentiae acquiritur.*” (1.1.19)

² Cicero konuşma yeteneğini ailesinden alan kişiler arasında ayrıca, Gaius Laelius’un kızı Laelia’yı, Laelia’nın kızları Mucia’ları ve torunları Licinia’ları saymıştır (*Brutus* 210-211).

³ Kadın hastalıkları ve doğum üzerine yazan ilk tıp bilimci olarak bilinmektedir.

annesine benzemesini (*ex matre etiam corpore et animo*) sağladığını savunmuştur (Gellius 12. 1. 20). Favorinus'a göre, bebekte ihtiyaç, bağlılık, sevgi, yakınlık duyguları da yalnızca onu besleyen kişi ile gelişmektedir (Gellius 12. 1. 23).⁴ Soranus da, tabiat gereği, emzirilen bebeğin onu emziren kişiye benzeyeceğini, mizacı bakımından da onun özelliklerini alacağını öne sürmüştür (2. 19); ona göre emziren sinirliyse (onun davranışlarından etkilenen) bebek de sinirli, emziren sakinse bebek de sakin olacaktır. Soranus, bebeğini kendisi emziren annenin ise, bu sayede ona şevkat duyacağını belirtmiştir (2. 18). Dolayısıyla hem Soranus, hem Favorinus, sütle birlikte, emziren kişinin yapısal ve kişisel özelliklerinin de bebeğe geçtiğini ve emziren anne ile bebek arasında duygusal bir bağ oluştuğunu düşünmüşlerdir.

Roma toplumunda anne için bebeğini kendi sütü ile beslemek (*alere suo lacte*), tabiatın ona vermiş olduğu kutsal bir görev (*officium sanctum*) olarak görülmüştür; ancak annenin, hastalık, ölüm, sütün gelmemesi, sütün kesilmesi ya da yeni bir hamilelik⁵ gibi engeller yüzünden görevini yerine getirememesi durumunda, anne sütü bebeğin bedensel sağlığı açısından hayati önem taşıdığı için, emzirme işi (*nutricatio*) için bir sütanneden (*nutrix*)⁶ yardım alınması gerekli olmuştur.⁷ Kadınlarda özellikle doğum sırasında ve sonrasında hastalık ve ölüm oranının fazla olduğu Roma'da (Joshel 19, not 46), sütanneler, zengin aileler için aranan ve sık başvurulan kimseler durumunda idi. Üst sınıf Romalı kadınların bebekleri, çoğunlukla o sırada emzirmekte olan köleler, azatlılar ya da durumu iyi olmayan özgür yurttaşlar tarafından

⁴ Yunan tarihçi Lucius Mestrius Plutarkhos da (İS 1. yüzyıl), emzirme sayesinde anne ile bebek arasında duygusal bağ kurulduğunu, bu nedenle ancak sağlık yönünden bir engel varsa sütanneden yardım alınması gerektiğini belirtmiştir (*Moralia, de Liberis Educandis* 3. 5); Plutarkhos'a göre, hayvanlardan farklı olarak, bir annenin bebeğini göğsünde emzirirken onu öpebilmesi, kucaklayabilmesi, okşayabilmesi anne ile bebek arasındaki koşulsuz sevginin getirisi ve göstergesidir (*Moralia, de Amore Proles* 496. 3).

⁵ Soranus (2. 19) ve Plutarkhos (*Moralia, de Liberis Educandis* 3. 5), yeni bir hamileliği ya da bebek planını, emzirmeye engel nedenler arasında saymışlardır.

⁶ *Nutrix* tek başına "sütanne" anlamında kullanılmıştır; bununla birlikte görevleri arasında, bebeği emzirmenin yanı sıra, bebek sütten kesildiğinde onu beslemek ve ona bakıcılık yapmak da vardı; hatta bazı bakıcılar, baktıkları bebeklere, büyüdüklerinde de kişisel olarak hizmet etmeye devam etmişlerdir. Yazıtlarda ve edebi metinlerde zaman zaman sütannenin (*nutrix*) görevlerinin "assa", "lactaria", "cunaria" gibi bazı tanımlayıcı sözcüklerle nitelendiği görülmektedir. Sütannenin görev kapsamı ve örnekler için bk. Joshel 5 ve not 5; Dixon 126; Bradley, *Wet-nursing* 202.

⁷ Soranus'a göre (2. 17-18), eğer ailenin olanağı varsa, hem annenin bedenini kendisi toparlaması hem de sütünün bebek için hazır ve uygun hale gelmesi için, doğumdan sonraki ilk yirmi günlük süreçte bebeğin beslenmesi için her koşulda bir sütanne tutulmalıydı. Ancak eğer ailenin durumu buna uygun değilse anne, üç gün bekledikten sonra ilk sütünü (kolostrum) sağıp atarak emzirmeye başlamalıydı, öncesinde ise bebek kaynatılmış ya da keçi sütüne katılmış balla beslenilebilirdi. Yeni doğan bebeğin keçi sütü ile beslenmesine dair örnekler Yunan ve Roma mitolojisinde de görülmektedir. Birçok efsaneye göre, Tanrıların Tanrısı Zeus, bebekken Amaltheia adında bir *nympha* tarafından keçi sütü verilerek beslenmiştir; bazı efsanelerde Amaltheia, Zeus'u besleyen keçinin adı olarak geçmektedir. Roma mitolojisinde de, Roma kentinin kurucuları Remus ile Romulus'un, çoban Faustulus'un karısı Acca Larentia tarafından büyütüldükleri ve dişi bir kurt tarafından emzirildikleri anlatılır. Bk. Erhat 32, 113.

beslenmişlerdi.⁸ Burada da, süt ile, beden ve zihin arasındaki ilişkinin önemi bakımından, tutulacak sütannenin seçiminde büyük titizlik gösterilmesi gerekiyordu: Bebeğin, kendi annesinin sütü ile beslenmesi en uygun olanıydı, ancak bir engel varsa, bu iş için en iyi sütanne seçilmeliydi (Soranus 2. 18; Plutarkhos, *Moralia, de Liberis Educandis* 1. 5-6).

Soranus (İS 98-138), sütanne seçilirken nelere dikkat edilmesi gerektiğini yapıtında tek tek özenle sıralamıştır (2. 19). Soranus'a göre, işe alınacak sütanne, yirmi ile kırk yaşları arasında; iki ya da üç çocuk doğurmuş; sağlıklı, sağlam karakterli, iri yapılı, orta boy göğüslü, iradeli, anlayışlı, sakin, düzenli ve Hellen soylu olmalıydı. Soranus, sütannenin fiziksel özelliklerinin, sütün yapısı, kalitesi, dokusu bakımından önemli olduğunu düşünmüştür; sütannenin karakter özelliklerinin ise, hem yorgunluk ve uykusuzluk karşısındaki direnci, hem bebeğin ağlamaları karşısındaki tahammülü, hem de bebeğin bedensel ve kişisel gelişimi üzerindeki etkisi bakımından önemli olduğunu düşünmüştür. Soranus'a göre, sütannenin Hellen olması ise, bebeğin düzgün bir konuşma alışkanlığı edinmesi bakımından önemli idi.⁹ Soranus, ayrıca sütannenin hastalanması ya da ölmesi durumunda süt değişince bebek rahatsız olabileceği ya da sütü reddedip aç kalabileceği için, eğer ailenin olanağı varsa, bebeğin, alıştığı biri tarafından emzirilmeye devam etmesi için birden fazla sütannenin tutulmasını tavsiye etmiştir; Soranus ardından işe alınan sütanneler için bakım, spor, egzersiz, beslenme gibi sütün yapısını, kalitesini ve ömrünü etkileyen konular hakkında bilgi vermiştir (2. 20-28).¹⁰

Quintilianus da, bebekleri emzirmesi için işe alınan sütannelerin, her şeyden önce hatasız bir konuşma üslubuna sahip olmalarını (*ne sit vitiosus sermo*) öğütlemiştir. Çocuk ilk kez onları duyup taklit etmeye çalışacağı için karakterleri kadar konuşmalarının da düzgün olmasının önem taşıdığını belirtmiştir; çünkü

⁸ Bu konuda bk. Joshel 3-22; Bradley, *Wet-nursing* 203; Sparreboom 29-35. Roma'daki örnekler, varlıklı ailelerde sütannelerin, genellikle ücret karşılığı eve getirildiklerini ya da zaten aileye (*familia*) ait olan kişiler (köle ya da hizmetçi) olduklarını göstermektedir. (Dixon 125, Bradley, *Wet-nursing* 213-214.)

⁹ Sütannenin bebeğe göstereceği ilginin -karşılığında ücret alacağı için- doğal ve içten olmayacağını savunan Plutarkhos da, eğer zorunlu bir durum varsa, işe alınacak sütannelerin ve bakıcıların gelişigüzel seçilmemelerini, bu konuda mümkün olduğunca titizlik gösterilmesini ve seçilecek kişilerin öncelikle ve mutlaka Hellen olmalarını, sağlam karakterli ve düzgün telaffuza sahip olmalarını tavsiye etmiştir (*Moralia, de Liberis Educandis* 3. 5).

¹⁰ Doğum öncesi ve sonrası uyulması gereken kuralları yazan Soranus'un önerilerinin, Romalı kadınlar tarafından ne kadar dikkate alındığını bilmemiz mümkün değildir; zira Eskiçağda bu konuların çok uzun zaman tıptan ayrı değerlendirildiği, uygulamada, ebe kadınların tecrübeye dayanan bilgilerinin etkili olduğu bilinmektedir (Dixon 108).

Quintilianus'a göre, tabiatımız gereği, zihinlerimiz körpeyken öğrendiğimiz şeyleri hayat boyu koruruz ve iyi bir şeyin kötüye dönüşmesi çok kolayken kusurların iyiye dönüşmesi pek mümkün değildir (1. 1. 4-5). Quintilianus, ayrıca kişinin yaşamında hiçbir döneminin boşa harcanmaması gerektiğini savunan ve ilk üç yılı sütannelere ayıran Khrysispos'un görüşlerini alıntılararak, küçük çocukların zihninin bu süreçte sütanneler tarafından olabildiğince en iyi öğretilerle (*quam optimis institutis*) yoğrulması gerektiğini aktarmıştır (1. 1. 18). Dolayısıyla Quintilianus'a göre, yabancı bir sütanne, bebeğin beslenmesi ve bakımı ile ilgilenebilir; ancak işe alınmadan önce mutlaka karakterinin ve telaffuzunun düzgün olmasına dikkat edilmelidir.

Diğer yandan, Roma yazınındaki örnekler, Geç Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren sütannelerden faydalanma oranının, özellikle soylu ve varlıklı kadınlar arasında¹¹ oldukça yaygınlaştığını, sütanne seçiminin çok fazla ciddiye alınmadığını, bunun zaruretten çok keyfi bir uygulama halini aldığını göstermektedir.¹² Öyle ki; emzirdiğinde vücudunun ve güzelliğinin bozulacağını düşünen ya da doğumun ardından yorucu ve zahmetli (*grave ac difficile*) olduğu için bu sorumluluğu almak istemeyen kadınlar,¹³ bebeklerinin beslenmesi ve bakımı konusunda sütanne tutmayı tercih etmişlerdir. Roma yazınında bebeğini emziren kadınları öven,¹⁴ emzirmeyenleri eleştiren,¹⁵ sütannelerden ailenin parçası olarak bahseden¹⁶ örnekler ve sütannelerin

¹¹ Mezar yazıtlarındaki örnekler, sütannelerden alt sınıflarda da yararlanıldığını göstermektedir. Bradley'e göre, sağlık yönünden olası engeller dışında, bu, evdeki iş gücünü kendi çıkarları doğrultusunda arttırmak isteyen köle sahiplerinin uyguladıkları poltikanın bir parçasıydı; onlar yeni doğum yapmış kölelerinin bebeklerinin emzirilmesi görevini sütannelere vererek hem bebeğin hayatta kalmasını hem de annenin bir an önce toparlanıp işlerine başlamasını ve yeniden hamile kalma olasılığının artmasını sağlamayı amaçlıyorlardı. Kölelerin bebeklerinin durumu ve beslenmesi hakkında bk. Bradley, *Wet-nursing* 202-213. Hamile kadın kölenin çocuğunun hukuksal yazgısı hakkında bk. Erişgin 1407-1436.

¹² Roma'da varlıklı kadınların sütannelerden yararlanmaları ve bunun olası sebepleri ile ilgili olarak bk. Bradley, *Wet-nursing* 213-220; Sparreboom 9-15.

¹³ Iuvenalis 6. 352-354, 592-594; Gellius 12. 1. 8-9.

¹⁴ Tacitus, çocuğunu doğurup onu kendi göğsünde ve koynunda besleyen (*gremio ac sinu matris educabatur*), çocuklarını ilkeli bir şekilde büyüten ve bu sayede büyük liderler yetiştiren iffetli (*castae*) kadınları; Gracchus'ların annesi Cornelia'yı, Caesar'ın annesi Aurelia'yı, Augustus'un annesi Atia'yı övmüştür (*Dialogus* 28). Yazar, *Agricola*'da da, Gnaeus Iulius Agricola'nın, iffetli (*casta*) annesi Iulia Procilla'nın koynunda ve şefkatle beslenip büyüdüğünü (*in huius sinu indulgentiaque educatus*) ve bu sayede saygın sanat dallarını tatmış şekilde çocukluğa ve gençliğe adım attığını aktarmıştır (4. 2). Tacitus, *Germania*'da ise, Germenleri, annenin her bir çocuğunu göğsünde beslediğini (*mater uberibus aliit*), çocukların hizmetçilere ya da sütannelere (*ancillis ac nutricibus*) bırakılmadıklarını yazarak övmüştür (20). Plutarkhos (İS 1. yy) da, Cato'nun karısının, oğlunu kendi sütüyle beslediğini ve oğluyla aralarında kardeş sevgisinin oluşması için, sık sık kölelerinin bebeklerine de süt verdiğini bildirmiştir (*Cato Maior* 20. 3).

¹⁵ Iuvenalis 6. 592-594; Gellius 12. 1; Tacitus *Dialogus* 29. Iuvenalis, doğumun ve emzirmenin zorluklarını (*labores*) kader (*fortuna*) gereği yoksul kadınların üstlendiklerini, başka bir kadının ise lüks bir yatakta nazla doğum yaptığını bildirmiştir (6. 592-594).

¹⁶ Suetonius, *Nero* 50; Plinius (Minor) 6. 3. 1, 5. 16. 3; Seneca (Minor) 99. 14. Cicero, "dostluk"u tanımlarken, bunun uzun süreli tanışıklıkla ilgili olmadığını, öyle olsaydı, *nutrix*lerin ve *paidagogos*ların en büyük payı iddia edeceklerini savunmuştur (*Amicitia* 74). Dolayısıyla Cicero'nun bu ifadesi, çocukların

isimlerinin geçtiği yazıtlar¹⁷ bu uygulamanın ne denli yaygınlaştığının, küçük çocukların beslenme ve bakım sorumluluklarının sıklıkla sütanneler ve bakıcılar tarafından üstlenildiğinin göstergesidir.¹⁸ Ancak bu durum her zaman hoş karşılanmamıştır.

Kişinin eğitiminin doğar doğmaz başladığını düşünen Tacitus ve öz annesinin sütü ile beslenen bebeğin, doğuştan gelen asil niteliklerini koruyarak büyüdüğünü savunan Favorinus, Roma toplumdaki bu düzeni ve alışkanlığı şiddetle eleştirmişlerdir: Tacitus (Messalla aracılığı ile) döneminde yaşanan olumsuzlukların (*mala*) kaynağını sorgulamış, toplumdaki bozulmaya, bebeklerin doğar doğmaz en değersiz hizmetlilere teslim edilmelerinin neden olduğunu saptamıştır: Ona göre, güzel konuşma sanatının ve diğer sanatların eski kıymetini kaybetmesinin nedenleri arasında ebeveynlerin ilgisizliği (*neglegentia parentum*) vardır (*Dialogus* 28). Roma'da bebeklerin öz anneleri tarafından emzirilmelerini, atalarının dönemine ait eski bir alışkanlık olarak anımsayan Tacitus, yeni doğmuş bir bebeğin, parayla satın alınmış sütannenin odasına terk edilmesini, kendi döneminin hatası ve kusuru (*vitium*) olarak saymıştır; bebeklerin, doğar doğmaz deneyimsiz bir Hellen hizmetçi kıza ve yanında, en değersiz köleler arasından seçilmiş bir ya da daha fazla kişiye¹⁹ teslim edilmelerinden; ardından ebeveynlerin, o hizmetlilerin, küçük efendilerinin önünde nasıl konuşup nasıl davrandıklarına dikkat etmemelerinden; bebeklerin taze ve körpe zihinlerinin daha en baştan onların masallarıyla ve yanlışlarıyla (*fabulis et erroribus*)²⁰ dolmasından

sütanneleriyle olan ilişkilerinin uzun süre devam ettiğini göstermektedir. Ancak sütanneler için bu görevin bir seçim değil, zorunluluk olduğu düşünüldüğünde, bu örneklerin, toplumdaki genel durumu yansıttığı ileri sürülemez. *Nutrix* ile emzirilen çocuk arasındaki ilişki ve bu ilişkinin devamlılığı üzerine bk. Dixon 145; Bradley, *Discovering the Roman* 25-26, *Wet-nursing* 220-222.

¹⁷ Roma bölgesine ait, "*nutrix*" sözcüğünün geçtiği tüm yazıtları bir arada ve tablo halinde görmek için bk. Sparreboom 67-80.

¹⁸ Günümüzde, doğar doğmaz kendisini bebeğine adayan anne modeline Roma toplumunda genellikle rastlanmamaktadır. Anne ile baba arasında bu açıdan bir görev dağılımı ya da ayrımı yapılmamıştır. Ebeveynlerin çocuk gelişimindeki rolü, hayatın daha sonraki evrelerinde önem kazanmıştır. Dixon'a göre (120, 129), günümüzdekinden farklı olarak Roma toplumunda annenin, küçük çocukların fiziksel bakımları konusundaki rolü çok önemli görülüyordu, çocukların bakıma muhtaç oldukları dönem, daha çok sütannelerin ve bakıcıların gözetiminde geçiyordu; ancak bu durum her ne kadar bazı gelenekçi yazarlar için eleştiri konusu olsa da, bunun anne-baba ile çocuk arasındaki ilişkiye olumsuz yansıdığına dair bilgimiz bulunmamaktadır. Bradley (*Wet-nursing* 216-220), Eskiçağda küçük çocukların hayatta kalma olasılığının zayıf ve belirsiz olmasının da, ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkiyi etkilemiş olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur. Roma'da anne ile çocuk arasındaki ilişki ve annenin, çocuğun erken dönem eğitimindeki etkisi üzerine bk. Dixon 104-140.

¹⁹ Ailenin ekonomik durumuna göre, çocuğun beslenme, temizlik gibi sorumlulukları için bazen birden fazla kişi tutuluyordu; Dixon 133. Kadınların yanı sıra bu tür görevleri üstlenen erkekler de vardı. Erkek bakıcılar (*nutritores, nutricii, educatores*) üzerine bk. Bradley, *Child Care* 485-523, *Discovering the Roman* 37-75; Dixon 149-155.

²⁰ Sütanneler, baktıkları bebeklere masallar (*fabulae*) anlatırlar, onlarla konuşurlardı (Quintilianus 1. 1.

yakınmıştır (*Dialogus* 28-29).

Sütle birlikte emziren kişinin karakteristik özelliklerinin de bebeğe geçtiğini savunan Favorinus da, Tacitus gibi, sütanne seçiminde herhangi bir özellik aranmıyor olmasını, o anda süt veren her kim varsa,²¹ karakterine, ahlakına, dış görünümüne, iradeli olup olmamasına bakılmaksızın işe alınmasını eleştirmiştir (Gellius 12.1. 17). Eleştirilerin hedefinde dolayısıyla sütanneler değil, bebeklerinin öğrenmeye ilk başladıkları dönemi hafife alan, onları keyfi olarak sütannelere teslim eden ebeveynler vardır. Bu dönemin önemini fark eden eğitimciler ve Roma'nın geleneksel değerlerini korumaya çalışan ahlakçılar, kadının, bebeğini kendi sütü ile beslemesini önerirken ya da sütannelerin gelişigüzel seçilmelerinden yakınırken, biraz da sınıfsal ayrımcılığın getirdiği önyargı ile, bebeğin "yanlış"ı öğrenmesinden, eğitime hatalı başlamasından, hatalı davranışları örnek almasından, dilinin ve kişiliğinin bozulmasından endişe etmişlerdir. Çünkü sütanne göğsünde emzirir, besler (*nutrix in uberibus nutrit, aliüt*); anne ise göğsünde emzirir, besler, öğretir (*mater in uberibus nutrit, aliüt, educat*). Sütanne, bebeği besleyerek onun hayatta kalmasını sağlayabilir; ancak anne, beslemesinin yanı sıra onun hem bedenen hem zihnen sağlıklı bir şekilde gelişmesinde etkili olur; bebeğinin taze zihnini kendi öğretileri ile işler, şekillendirir.

Sonuç olarak Romalı yazarların fikirlerinin ve yorumlarının toplumdaki genel değil ideal düşünceyi yansıttığını göz önünde bulunduracak olursak, ele aldığımız tüm örnekler, toplumda anne sütünün bebeğin bedensel ve zihinsel gelişimini etkilediği ve -sağlık yönünden bir engel olmadığı sürece- bebeği öz annesinin emzirmesi gerektiği yönünde ortak bir kanı olduğunu göstermektedir. Öte yandan, annelerin ve sütannenelerin bu konuda ne düşündüğüne ya da nasıl hissettiklerine dair bir örnek bulunmamakla birlikte, bebek beslenmesi konusunda ailelerdeki eğilimin sütannelerden yararlanma yönünde olduğu, bunun ebeveynler tarafından olağan ve

4-5; Tacitus *Dialogus* 29; Lucretius 5. 228-230) ve çocuklar büyüüp eğitim almaya başladıklarında, ilk kez sütannelerinden ve bakıcılarından duydukları bu tür masalları düzgün yazıp okumayı öğrenirlerdi (Quintilianus 1. 9. 2). Quintilianus (mevcut uygulama ile ilgili bir eleştiride bulunmamakla birlikte) ve Tacitus (sütannelerin ve bakıcıların gelişigüzel seçilmelerini eleştirerek) bebeklerin sütannelerinden aldıkları sözcük ve telaffuz hatalarının ileride de düzeltilemeyeceğinden endişe etmişlerdir.

²¹ Sütannenin kendi bebeği, bazı durumlarda emzirilen çocuğun sütkardeşi olarak (*conlacteus*) aynı evde büyüyor olabilirdi; Dixon 128-129. Bradley (*Wet-nursing* 210-212), kölelerin kendi çocukları için, köle sahibi (*dominus*) tarafından sütanne tutuluyor olabileceğini yazmıştır; sütannenin, emzirdiği bebeği seçme ya da emziren emzirmemeyi seçme hakkı yoktu. Eğer sütanne kendi çocuğunu doğumda ya da doğum sonrası kaybetmişse, başka bir annenin bebeğini emzirmeye mecbur olmak, duygusal anlamda onu çok fazla zorlamış olmalıydı (Sparreboom 38-40). Diğer yandan kendi bebeğini kaybeden bir kadının, başka bir bebeği emzirmesinin, şartların zor olduğu erken dönemlerde bir çocuğu yetiştirmede annelik dayanışmasının da örneği olabileceği düşünülmelidir.

olasılıkla sağlıklı bulunduğu anlaşılmaktadır.

Filozof Favorinus'un aşağıda Latince'den çevirisini paylaştığımız konuşması, Roma'da annelerin bebeklerini emzirme konusundaki tutumları ve buna yönelik eleştirilere örnek teşkil eder niteliktedir. Favorinus, konuşmasında, zahmetli ve zor bir iş olduğu için kızını bebeğini, kendi sütüyle emzirmekten alıkoyan ve bu görev için sütanneden yardım alınması gerektiğini savunan bir anneyi eleştirmiştir ve onun düşüncelerini değiştirmeye çalışmıştır:

Aulus Gellius, *Noctes Atticae* 12. 1

Filozof Favorinus'un bir konuşması: Bu konuşmasında Favorinus, soylu bir kadına, dünyaya getirdiği çocuklarını başka sütannelerin sütüyle değil, kendi sütüyle beslemesini önermiştir.

Beraber olduğumuz bir gün filozof Favorinus'a haber geldi. Dinleyicisi ve öğrencisi olan bir kişinin karısı kısa süre önce doğum yapmış ve dünyaya gelen erkek evlatla birlikte aileleri genişlemiş. Favorinus, "Bebeği görmeye, babasını da tebrik etmeye gidelim." dedi.

Bebeğin babası senato sınıfındandı ve soylu bir aileden geliyordu. O sırada yanımızda kim varsa hep birlikte kalktık ve eve kadar Favorinus'un peşinden gittik, sonra da hep beraber onunla aynı anda içeriye girdik. Favorinus, eve girer girmez adama sarıldı ve onu tebrik edip yanına oturdu. Doğumun ne kadar uzun sürdüğünü ve ne kadar sancılı geçtiğini sordu, genç kadının yorgunluktan ve uykusuzluktan bitap düşüp uykuya daldığını öğrenince de uzun bir konuşma yaptı: "Annenin oğlunu kendi sütüyle besleyeceğinden hiç kuşku yok." dedi. Ancak genç kadının annesinin, kızının doğum esnasında çektiği acılara bir de zor ve zahmetli bir iş olan "emzirme" eklenmesin diye, kızını bu işten sakınmaları ve bebek için sütannelerden yardım almaları gerektiğini söylemesi üzerine şöyle konuştu: "Size yalvarıyorum hanımefendi, bırakın kızınız evladının tam anlamıyla tam olarak annesi olsun. Anne bir bebek dünyaya getiriyor ve bebek o an kendisinden koparılıyor. Bu nasıl doğaya aykırı, eksik, yarım bir annelik: Rahmindeyken ne olduğunu bilmediği bir şeyi kendi kanıyla beslemiş olmak, artık yaşadığını, bir canlı olduğunu, anne şefkati için ağladığını gördüğü halde ise onu kendi sütüyle beslememek? Yoksa sen doğanın kadınlara göğüs uçlarını, çocuk emzirmeleri için değil de, onları daha da çekici göstermeye yarayan bir nevi ben gibi, göğüslerine süs olsun diye verdiğini mi düşünüyorsun? Nitekim doğaya

aykırı olarak böyle düşünen çok sayıda kadın (şüphesiz bu düşünce size çok uzak), emzirmeyerek sütün kesilmesinin tehlikesini dahi göze alarak, güzelliğinin hatlarını bozacak sandığından, bedeninin o kutsal pınarını, insan soyunun besleyicisini kurutmaya ve yok etmeye çalışıyor. Aslında onlar bunu, karınlarındaki o pürüzsüz bölge buruşmasın ve yükün verdiği ağırlık ya da doğum esnasındaki zorlama ile karınlarında çatlaklar oluşmasın diye, kendi bedenlerinde büyüyen fetusu düşürmek için bizzat kendileri bazı planlı yöntemlere başvuran kişilerle aynı duygusuzluk içinde yapıyorlar. Nasıl ki bir canlıyı daha ilk oluşumunda, şekil alırken, hayat bulurken doğanın marifetli ellerinden alıp yok etmek toplumda ortak bir kin ve nefret duygusunun oluşmasına yol açıyorsa, artık oluşmuş ve dünyaya gelmiş bir evladı kendisine ait olan, alıştığı ve tanıdığı kanın besininden mahrum bırakmak da aynı hissi uyandırmaktadır.

Kimine göre, bebek beslendiği ve hayatta kaldığı sürece bunun kimin sütü sayesinde olduğunun bir önemi yoktur. Peki bunu savunan kişi, madem ki tabiat kavramını anlamamak için bu denli direnmekte, insanın kimin bedeninde ya da kimin kanından oluştuğunun ve şekillendiğinin de bir önemi olmadığını niye düşünmüyor? Yoksa, daha önce karında olan kanla şimdi -yoğun hava ve ısının etkisiyle beyazlaştığı için- göğüslerde olan kan aynı değil mi? Tabiatın o hünerli kurgusunda; karında bir işçi gibi dolaşan kanın, insanoğlunun tüm vücudunu şekillendirdikten sonra, artık doğum zamanı yaklaştığında, yaşamın ve ışığın ilk tohumlarını beslemek, yeni doğan bebeklere bildikleri ve alıştıkları yaşam besinini taşımak için hazır olmasında ve kendini üst kısımlara taşımasında bir işaret yok mu? Dolayısıyla spermin gücünün ve yapısının, bedenin ve zihnin benzerliklerinin şekillenmesinde etkili olması gibi, aynı konuda sütün özelliklerinin ve niteliklerinin de etkili olduğuna inanmak boşuna değil. Bu sadece insanlarda değil, hayvanlarda da gözlemlenmektedir. Zira eğer oğlaklar koyunların sütüyle ya da kuzular keçilerin sütüyle beslenirlerse şüphesiz bunun sonucunda oğlakların yünü daha sert, kuzuların ise saçları daha yumuşak çıkar. Hatta ağaçlarda ve meyvelerde de, köklerinin zayıflamasında ya da güçlenmesinde, genellikle ekilen tohumun kendisinden çok onları besleyen suların ve toprakların gücü ve tesiri vardır; sık sık verimli ve yemyeşil bir ağacın başka bir bölgeye taşındığında, toprağın daha zayıf nitelikte olmasından ötürü çürüdüğüne şahit olursun. Yazık, o halde yeni doğan bir kişinin, baştan iyi tohumlarla gelişen bedeninin ve zihninin soyluluğunu, yabancı ve soysuz birinin sütüyle besleyerek bozmanın mantığı ne?

Özellikle de, süt vermesi için işe aldığınız o kadın, eğer bir köle ya da köle soyundan gelen biri ise ve genellikle olduğu üzere yabancı ve barbar bir soydan geliyorsa, eğer dürüst değilse, eğer çirkinse, eğer iffetsizse, eğer içkiciyse; zira genellikle ayırım yapılmaksızın o anda kim süt veriyorsa o işe alınır.

O halde bebeğimizin tehlikeli bir etkiye maruz kalmasına, zihninin ve bedeninin, en kötü bedenden ve zihinden alacağı özellikler ile şekillenmesine göz mü yumacağız? Herkul aşkına, işte bu yüzden ahlaklı kadınların bazı çocuklarının ne fiziken ne de zihnen anne babalarına benzediklerini görüp sık sık şaşkınlık içinde kalıyoruz. Bundan dolayı bizim Maro, akılla ve ustalıkla Homeros'un şu dizelerini tekrarlarlarken, Homeros'u izleyerek, kişinin karakterinden sadece doğumunu değil, aynı zamanda vahşi ve saldırgan yetiştirilme tarzını sorumlu tutmuştur:

*Atçı Peleus değil senin baban,
Senin anan Thetis değil,
Seni çakır dalgalı deniz doğurdu,
Yalçın kayalar doğurdu seni,
Bu yüzden yüreğin böyle katı.²²*

Zira Maro, Homeros'un dizelerine kendisinden de şu satırı eklemiştir:

Ve Hyrkania kaplanları emzirdi seni

Dolayısıyla açıkça ortadadır ki insanın kişilik gelişiminde onu emziren kişinin karakteri ve sütün yapısı büyük önem taşımaktadır: Şöyle ki babanın sperm hücresi aracılığı ile salgılanmaya başlayan anne sütü, yeni doğmuş bebeğin, annenin bedensel ve zihinsel özelliklerine göre şekillenmesini sağlamaktadır.

Tüm bunların yanında, ayrıca, böyle bir bilgiyi hiçe sayabilen ve küçümseyebilen bir kişi, kadınlar dünyaya getirdikleri bebeklerini bırakıp kendilerinden uzaklaştırdıklarında ve emzirilmeleri için başkalarına verdiklerinde, doğanın ebeveynleri evlatlarına bağlamak için verdiği o ruh ve sevgi bağını ve zincirini koparmış ya da en azından gevşetip aşındırmış olur. Nitekim başka birine verilen bebeğin, annesinin bakışlarından koparılması gerçekleştiğinde, anneye duyulan o

²² Homeros 16. 34-38; çev. Azra Erhat ve A. Kadir. Burada, Patroklos, savaşta Akhalara yardım etmeyi kabul etmediği için Akhilleus'u kızkırtmaktadır. Vergilius da benzer satırları, Dido'nun ağzından, kendisini terk ettiği için sitem ettiği Aeneas için kullanmıştır (4. 365-367).

güçlü bağıllık ateşi yavaş yavaş ve azar azar sönmeye başlar ve büyük bir sabırsızlık içinde atılan her ihtiyaç çılgığı yerini sessizliğe bırakır, üstelik sütanneye verilen çocuklar, belki de ölüm yüzünden yitirilen çocuklar kadar unutulurlar. Bebekte sevgi, ihtiyaç, bağıllık, yakınlık duyguları yalnızca onu besleyen kişi ile gelişir, bundan dolayı da, terk edilen bebeklerde genellikle görüldüğü üzere, bebeklerde anneye karşı herhangi bir duygu ya da arzu gelişmez. Böylece doğuştan gelen bağıllık duygusunun esasları kaybedilmiş ve yok edilmiş olduğu için, her ne kadar bu şekilde yetişen çocukların anne babalarını sevdikleri görülse de, bu sevgi büyük oranda içten değil, zorunluluktan ve yapmacık olur.”

Favorinus'un söylediği bu sözleri onun Yunanca olarak yaptığı bir konuşmasında dinledim. Herkes için faydalı olduğunu düşündüğümünden onun fikirlerini hatırlayabildiğim ölçüde aktardım, fakat kelimelerinin güzelliği, bolluğu ve zenginliği herhangi bir Latince konuşma sanatı ile kolay kolay karşılanamazdı, benim sadeliğim ile ise bu hiç mümkün olmadı.

KAYNAKÇA

Bradley, Keith Bradley. “Child Care at Rome: The Role of Men.” *Historical Reflections / Réflexions Historiques* 12. 3 (1985): 485–523.

---. *Discovering the Roman Family. Studies in Roman Social History*. New York: Oxford University Press, 1991.

---. “Wet-nursing at Rome: a Study in Social Relations.” *Children in Roman Familia*. Ed. Beryl Rawson. London: Routledge, 1992. 201-229.

Cicero. *de Amicitia = On Old Age. On Friendship. On Divination*. Trans. William Armistead Falconer. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1923.

---. *Brutus = Brutus. Orator*. Trans. G. L. Hendrickson ve Harry Mortimer Hubbell. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1939.

Dixon, Suzanne. *The Roman Mother*. London and Sydney: Croom Helm, 1988.

Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi, 1996.

Erişgin, Özlem Söğütlü. “Roma Hukukunda Hamile Kadın Kölenin Çocuğunun (Partus Ancillae) Hukuksal Yazgısı Hakkında.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 61.4 (2012): 1407-1436.

- Gellius. *Noctes Atticae* = *The Attic Nights of Aulus Gellius Vol. II*. Trans. John Carew Rolfe. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1968.
- Homerus. *Ilias* = *İlyada*. Çev. Azra Erhat ve A. Kadir. İstanbul: Can, 2004.
- Iuvenalis = *Yergiler-Saturae*. Çev. Çiğdem Dürüşken ve E. Alova. İstanbul: İş Bankası, 2006.
- Joshel, Sandra R. "Nurturing the Master's Child: Slavery and the Roman Child-Nurse." *Signs* 12. 1 (1986): 3-22.
- Lucretius. *de Rerum Natura* = *On the Nature of Things*. Trans. W. H. D. Rouse. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1924.
- Plinius (Minor). *Epistulae* = *Pliny. Letters Vol. I: Books 1-7*. Trans. B. Radice. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1969.
- Plinius (Maior). *Naturalis Historia* = *Pliny. Natural History Vol. VIII: Books 28-32*. Trans. W. H. S. Jones. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1963.
- Plutarkhos. *Cato Maior* = *Plutarch. Lives Vol. II: Themistocles and Camillus. Aristides and Cato Major. Cimon and Lucullus*. Trans. Bernadotte Perrin. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.
- . *Moralia* = *Plutarch. Moralia Vol. I*. Trans. F. C. Babbitt. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927; *Vol. VI*. Trans. W. C. Helmbold. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1939.
- Quintilianus. *Institutio Oratoria* = *Quintilian. The Orator's Education Vol. I: Books 1-2*. Trans. Donald A. Russell. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002.
- Seneca (Minor). *Epistulae* = *Epistles 93-124*. Trans. Richard M. Gummere. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1925.
- Soranus. *Gynaecia* = *Soranus's Gynecology*. Trans. O. Temkin. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1991.
- Sparreboom, Anna. *Wet-nursing in the Roman Empire*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Amsterdam: Free University of Amsterdam, 2009.
- Suetonius. *Nero* = *Gaius Suetonius Tranquillus. On İki Caesar'ın Yaşamı*. Çev. Fafo. Telatar ve Gül Özaktürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008.

Tacitus. *Agricola = Agricola. Germania. Dialogue on Oratory*. Trans. Maurice Hutton ve William Peterson. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.

---. *Dialogus de Oratoribus = Agricola. Germania. Dialogue on Oratory*. Trans. Maurice Hutton ve William Peterson. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.

---. *Germania = Agricola. Germania. Dialogue on Oratory*. Trans. Maurice Hutton ve William Peterson. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.

Vergilius. *Aeneis = Virgil. Volume I: Eclogues. Georgics. Aeneid: Books 1-6*. Trans. H. Rushton Fairclough. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.